

Ю. А. ПРИЛЕПШЕВА*

**УЧАСТЬ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ У НАУКОВО-ПРАКТИЧНІЙ
КОНФЕРЕНЦІЇ ТА КРУГЛОМУ СТОЛІ
“ВНЕСОК УЧАСНИКІВ ВІЙНИ – ПРАЦІВНИКІВ ТИЛУ
В ПЕРЕМОГУ У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 1941–1945 рр.”**

25–26 травня 2011 р. у приміщенні Клубу Кабінету Міністрів України відбулися науково-практична конференція та засідання Круглого столу “Внесок учасників війни – працівників тилу в Перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.”, які організувала Рада ветеранів України за підтримки Державної архівної служби України. До участі у заходах було запрошено представників Організації ветеранів України, делегації ветеранських організацій Білорусі, Казахстану, Молдови, Російської Федерації, відповідальних працівників Кабінету Міністрів України, міністерств, державних служб, НАН України, науково-дослідних інститутів, фондів, музеїв, архівів.

Мета заходів – узагальнити результати наукових досліджень з проблеми визначення внеску учасників Великої Вітчизняної війни – працівників тилу у Велику Перемогу над фашизмом та привернути увагу Уряду, громадських інституцій до соціального забезпечення учасників Великої Вітчизняної – працівників тилу, налагодити постійне співробітництво з ветеранськими організаціями держав-учасниць СНД.

З вітальним словом до учасників заходів звернулися Радник Президента України – керівник Головного управління з гуманітарних та суспільно-політичних питань Адміністрації Президента України Г. М. Герман, Голова Ради Організацій ветеранів України, народний депутат України П. С. Цибенко, директор Інституту історії України НАН України, академік В. А. Смолій, заступник Голови Координаційної ради Міжнародної ради “Содружество общественных организаций ветеранов (пенсионеров) независимых государств” В. І. Ткаченко, керівник прес-служби ради Всеросійської громадської організації вете-

* *Прилепішева Юлія Анатоліївна* – кандидат історичних наук, начальник управління інформації та міжнародного співробітництва Державного комітету архівів України.

Голова Державної архівної служби України О. П. Гінзбург під час відкриття науково-практичної конференції та Круглого столу “Внесок учасників війни – працівників тилу в Перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.” у Клубі Кабінету Міністрів України. 25 травня 2011 року.

ранів (пенсіонерів) війни, праці, Збройних сил та правоохоронних органів А. Я. Компанець, заступник Голови Білоруського громадського об’єднання ветеранів, Голова Комітету ветеранів праці В. Й. Козак, начальник управління наукової публікації документів Архіву Президента Республіки Казахстан О. М. Грибанова.

З доповіддю “Документи Державного архіву про героїзм працівників тилу та його визнання керівництвом та народом Радянського Союзу” перед учасниками науково-практичної конференції виступила Голова Державної архівної служби України О. П. Гінзбург.

У роботі науково-практичної конференції взяли участь начальник відділу Центрального державного архіву громадських об’єднань України С. І. Власенко (доповідь на тему “Евакуація сільського господарства України в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”) та директор Державного архіву Черкаської області Т. А. Клименко (доповідь на тему “Друга світова війна за документальними матеріалами Державного архіву Черкаської області”).

У рамках заходів Державною архівною службою України спільно з ЦДАВО України та ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного підготовлено та відкрито тематичну документальну виставку за документами українських державних та російських федеральних архівів, матеріали якої дають уявлення про роль людини на війні, зосереджують увагу на окремих сторінках життєдіяльності громадянина та його взаємодії

Виставка документів з фондів державних архівів України та федеральних державних архівів Російської Федерації, присвячена працівникам тилу – учасникам Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років.

з суспільством у важких умовах війни. Серед учасників заходів розповсюджено каталог до експозиції цієї виставки.

В останні десятиліття значно підвищилась увага дослідників, наукових та політичних інституцій, широких верств населення як на теренах СНД, так і далекого зарубіжжя до тематики Великої Вітчизняної. Введення до наукового обігу раніше невідомого великого за обсягом масиву архівних документів дало змогу переосмислити деякі історичні події передвоєнних, воєнних та повоєнних років, дати їм об'єктивну оцінку та оприлюднити факти, які раніше замовчувалися.

Все більшої актуальності набуває проблема людина на війні, її соціальний та моральний стан, адже це мало вирішальне значення у боротьбі з фашизмом. Чимало досліджень присвячено становищу цивільного населення на окупованій території. Працюючи над експозицією виставки, архівісти ставили за мету зосередити увагу на титанічній праці всього народу, величезних зусиллях і жертвах, спрямованих на налагодження в ході війни безперервного постачання фронту всього необхідного.

Сьогодні важко уявити, яку величезну організаторську роботу було проведено, щоб промисловість та сільське господарство працювали з максимальною віддачею.

Окупація німецько-фашистськими загарбниками західних, центральних та південних областей СРСР поставили економіку країни у вкрай тяжке становище.

Учасники науково-практичної конференції та Круглого столу “Внесок учасників війни – працівників тилу в Перемогу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.”, 25 травня 2011 року.

Завдяки великим зусиллям вчених, конструкторів, інженерів, техніків, робітників, селян, простих радянських людей економіку країни вдалося швидко перевести на військові рейки. Прикладом є евакуація промислових підприємств із прифронтової зони, які на новому місці запрацювали у нечуваному ритмі. До останньої хвилини підприємства випускали продукцію, потім їх обладнання швидко демонтувалося та відправлялося у нові райони, нерідко під обстрілом та бомбардуванням ворога.

У тяжкі воєнні часи трудовий героїзм став нормою поведінки, широкого розмаху набрав всенародний рух зі збирання коштів на будівництво танків, літаків, іншої техніки і зброї для діючої армії. Сьогодні дослідники різних країн світу називають це феноменом, який не має пояснень.

Експозиція виставки складається з трьох розділів: “Початок війни. Евакуація населення, установ, підприємств, загальна мобілізація”, “Все для фронту! Все для перемоги!”, “Звільнення території України від тимчасової німецько-фашистської окупації та відновлення народного господарства”, які мовою документів розповідають про трудовий подвиг народу. Це лише незначна частка документів, що зберігаються в архівних фондах ЦДАГО України, ЦДАВО України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, держархівів АР Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Хмельницької,

Черкаської, Чернівецької областей, м. Києва, Державного архіву Російської Федерації, Російського державного військового архіву, Російського державного архіву суспільно-політичної історії, Російського державного архіву економіки, Російського державного архіву кінофотодокументів. До експозиції також увійшли плакати часів Великої Вітчизняної з колекції Державної наукової архівної бібліотеки, м. Київ. На жаль, експозиція виставки не дала можливості вмістити фото- та архівні документи з фондів державних архівів інших регіонів України.

Документи з фондів українських державних та російських федеральних архівів, представлені на виставці, дають змогу дослідити соціальну політику в роки війни, повсякденне життя звичайних людей в тилу, здійснити аналіз їхньої самосвідомості у воєнний період.

Документи першого розділу виставки висвітлюють події перших місяців війни та заходи вжиті керівництвом країни з метою забезпечення евакуації населення, установ, підприємств, проведення загальної мобілізації. Цікавими є документи з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України про заходи з евакуації та знищення сільського господарства прифронтових областей України, обладнання електростанцій та електромереж м. Харкова, промислових підприємств союзного та республіканського підпорядкування. Так, Довідка про евакуацію з України промислових підприємств союзного підпорядкування 1942 року свідчить, що по Наркомчормету було евакуйовано 40 підприємств, з яких вивезено 13980 вагонів обладнання до Орська, Нижнього Тагілу, Первоуральська, Магнітогорська, Кемерово, в Свердловську область, мм. Алпатєвськ, Сталінськ, Ревда, Серов та інші населені пункти; по Наркомсередмашу евакуйовано 10 підприємств, з яких вивезено 300 вагонів з обладнанням (3948 верстатів); по Наркомхімпрому евакуйовано 10 підприємств, з яких вивезено 14450 вагонів з обладнанням та про кількість інших евакуйованих підприємств.

Документи з фондів Державного архіву Російської Федерації, Російського державного архіву економіки, Російського державного архіву суспільно-політичної історії – переважно укази, постанови, рішення про режим робочого часу робітників та службовців у воєнний час, евакуацію членів сімей робітників з областей України, евакуацію підприємств з УРСР, становище в Київській, Кіровоградській, Житомирській областях, окупованих німцями станом на серпень–вересень 1941 року та інші.

Наказ від 13 вересня 1941 року № 4 наркома танкової промисловості СРСР В. О. Малишева про евакуацію заводу № 183 і Маріупольського заводу в м. Нижній Тагіл та випуску танків Т–34 і бронедеталей до танка (Російський державний архів економіки) дає можливість уявити, у які терміни було проведено евакуацію та організовано випуск танків Т–34. Так, за документом евакуацію підприємств потрібно було забез-

печити у дві черги та завершити до 10 жовтня 1941 року, забезпечити випуск танків по 7 одиниць в день у період евакуації та через два місяці після повної евакуації – по 15 одиниць у день на Уралвагонзаводі.

Другий розділ виставки – це переважно документи про роботу в тилу. Постанова Державного Комітету Оборони від 9 листопада 1941 року “Про відновлення танкових заводів, евакуйованих з Харкова, Москви та Ленінграду” (Російський державний архів суспільно-політичної історії) встановлювала терміни відновлення роботи танкових заводів та план випуску танків.

Лист від 6 березня 1942 року директора Інституту електрозварювання академіка Є. О. Патона до Наркомату танкової промисловості СРСР є свідченням переходу на автоматичне зварювання окремих швів корпусу машини Т–34 на заводі № 183. Цей винахід мав значний економічний ефект, він дозволив зменшити потребу у робітниках та виконувати виробничі операції на значно меншій площі в цеху, в чотири рази зменшити витрати електроенергії при зварювальних роботах.

Фотодокументи з фондів центральних державних кінофотофоноархівів України та Російської Федерації, розміщені в експозиції виставки, – живе свідчення про трудовий подвиг народу. Вони дають уявлення про конкретних людей, титанічна праця яких забезпечила у найкоротші терміни налагодити безперервне постачання фронту всього необхідного.

На відзнаку трудового героїзму Президією Верховної Ради СРСР було видано Указ від 6 червня 1945 року “Про заснування медалі “За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945”.

Останній розділ виставки – архівні матеріали про відновлення народного господарства на території України, звільненої від німецько-фашистської окупації. Це документи про реєвакуацію установ, підприємств, закладів культури, освіти, інших організацій, повернення населення з евакуації та інші. Так, за документом (вересень 1943 року) з фондів Центрального державного архіву громадських об’єднань України можна дізнатися про поголів’я худоби, евакуйованої у східні області, яке підлягало поверненню в райони, звільнені від німецьких окупантів. Кількість великої рогатої худоби, яка підлягала поверненню, становила 211578 голів, овець та кіз – 391314 голів, коней – 53581 голів.

Документи з фондів держархівів Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Черкаської областей свідчать про відновлення у 1944 році електростанцій м. Мелітополя, відбудову заводу сільськогосподарського машинобудування “Червона Зірка” Наркоммінозброєння, застосування нових методів зварювання у суднобудуванні в Миколаєві, відновлення діяльності Черкаського деревообробного комбінату. Цікавою є записка директора Історичного архіву Мартиновського від 1944 року (з фондів Державного архіву Одеської області) про вилучення архівних матеріалів з архіву, для відправлення їх до Берліну.

Документи Російського державного архіву економіки свідчать про темпи відновлювальних робіт на Дніпрогесі (1944–1945 роки).

Участь у відновленні народного господарства брали також бійці Радянської Армії. Фотодокумент із фондів Державного архіву Луганської області розповідає про допомогу бійців у відбудові шахти “Новодружєвська” Лисичанського району Ворошиловградської області у 1945 році.

Учасники заходів мали також можливість переглянути документальні фільми “Все для фронту! Все для Перемоги” (2 частини) з фондів ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного.

Підсумовуючи, слід відзначити, що державні архіви щороку готують до знаменних та пам’ятних дат Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років виставки фото- та архівних документів, участь у яких беруть російські та білоруські архівісти. Так, у 2012 році планується підготувати спільну українсько-російсько-білоруську виставку, присвячену партизанському руху у роки Великої Вітчизняної війни. На думку архівістів, оприлюднення архівних фото- та документальних матеріалів про події тих часів сприятиме збереженню пам’яті про Велику Перемогу, вихованню у молоді патріотизму та любові до рідної землі, дасть можливість об’єктивно оцінити історичні події тих часів.